

tė savo tyrimą apie Vilniaus miesto modernizaciją 1870–1914 m., dėmesį sutelkdama į kanalizacijos ir vandentiekio įrengimus bei pertvarkymus. Tyrinėtojos teigimu, Vilniaus miestas tarsi suskilo į dvi dalis – naują, pažangią, kurioje noriai kūrėsi elito atstovai, ir dar laukiančią tokių naujovių. Magistras Arūnas Astrašys supažindino su kilusiais nesutarimais tarp Kauno miesto dūmos ir carinės valdžios XX a. pradžioje. Daugiausia dėmesio sulaukė nesutarimai dėl centrinės valdžios mėginimų Kaune gatvę pavadinti poeto Aleksandro Puškino vardu ir vietinės iniciatyvos įamžinti poetą Adomą Mickevičių.

Paskutinei konferencijos daliai pirmininkavo prof. A. Ragauskas, parengęs pirmą monografiją Lietuvoje, skirtą miestiečių elito tyrimams. Apibendrinantį pranešimą, skirtą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų elitams, perskaitė prof. J. G o r d e j e v a s. Jis atkreipė dėmesį, kad miestas turėjo ne vieną, bet daug elitų – kiekviena religinė, socialinė, profesinė ir kt. grupės turėjo savo elitus. Konferenciją užbaigė bendras L. G l e m ž o s ir R. C i v i n s k o pranešimas, kuriame buvo apibrėžtos bendros monografijos gairės, miesto dydžio sąlygoti kontekstai, dėl istorinių šaltinių spragų kylančios problemos, netolygi Kauno miesto administravimo ir visuomenės raida XVIII–XIX a., kuri, viena vertus, apsunkina, tačiau drauge ir padidina būsimo tyrimo reikšmę. Pranešėjai išklaušė moderatoriaus prof. A. Ragausko pastabų, kurios, reikėtų manyti, prisidės prie sėkmingo projekto įgyvendinimo. Bene svarbiausia atsisakyti vis dar gajų senų stereotipų ir klišių. Jie ypač stiprūs ten, kur yra per mažai arba dar visai neatlikta tyrimų.

Liudas G l e m ž a
(Vytauto Didžiojo universitetas)

KONFERENCIJA „RELIGINĖ IR ETNINĖ ĮVAIROVĖ ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOJE ŽVELGIANT IŠ KOMPARATYVISTINĖS PERSPEKTYVOS“

Minint Reformacijos 500 metų jubiliejų, visame pasaulyje vyksta daug šiai progai skirtų visuomeninių, kultūrinių bei mokslinių renginių. 2017 m. birželio 19–21 d. Vokiečių istorijos institute Varšuvoje vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Religinė ir etninė įvairovė Abiejų Tautų Respublikoje žvelgiant iš komparatyvistinės perspektyvos“ (*Różnorodność etniczna i wyznaniowa w dawniej Rzeczypospolitej w perspektywie porównawczej*). Šis mokslininkų susibūrimas buvo dedikuotas ne tik Reformacijos metams, bet ir žymaus lenkų istoriko Janusza Tazbiero daug diskusijų sukėlusios, didelę įtaką

padariusios ir kontroversiškai vertinamos knygos „Valstybė be laužų“¹ išleidimo 50-ies metų jubiliejui. Taip pat 2017 m. gegužės 3 d. minimos pirmosios J. Tazbiro mirties metinės. Tarptautinis mokslininkų suvažiavimas – puikus būdas naujai pažvelgti į J. Tazbiro tyrimų laukus, ieškoti atsakymo į klausimą, ar tikrai Abiejų Tautų Respublika buvo tolerancijos oazė religinių karų niokojamoje ankstyvųjų naujųjų laikų Europoje.

Pagrindinė konferencijos organizatorė buvo Vokiečių istorijos instituto Varšuvoje darbuotoja dr. Maria Cieśla, sukvietusi konferencijos dalyvius iš įvairių pasaulio šalių – Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos, Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos, JAV ir Izraelio. Tris dienas trukusioje konferencijoje buvo perskaitytas 21 pranešimas. Ypač svarbu, kad buvo ne tik gerai organizuotos sekcijos, pakviesti aukšto lygio prelegentai, bet vyko rezultatyvios diskusijos. Beje, pranešimams ir diskusijoms buvo skirta tiek pat laiko – po 20 min. Todėl galima teigti, kad šis mokslininkų susibūrimas buvo tikra diskusijų ir idėjų puota. Konferencijos metu buvo dirbama keliuose sekcijose. Vienas sekcijų blokas – „Istoriografija“, „Metodai“, „Konceptai“ – buvo skirtas istoriografinėms, teorinėms bei metodologinėms priegoms, kitas – „Įvairovė“, „Konfliktai“ ir „Identitetas“ – istoriniams tyrimams.

Pirmojoje „Istoriografijos“ sekcijoje konferenciją pradėjo Tomaszas Kempa, atstovavęs Torunės M. Koperniko universitetui. Jis perskaitė pranešimą „Religinė tolerancija Vilniuje ir kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose XVII a.: tyrimų būklė ir poreikiai“, kuriame atskleidė šiuolaikinės istoriografijos padėtį ir nubrėžė tyrimų perspektyvas. Daug diskusijų sukėlė Jakubo Wyszomulko (Lenkijos mokslų akademijos Politinių mokslų institutas) pranešimas „Keturi tautos viename mieste? Istoriografinių diskursų apie ankstyvųjų naujųjų laikų Lvovo visuomenę analizė“. Jis kėlė klausimą, ar mieste gyvenusioms lenkų, rusėnų, armėnų ir žydų etnoreliginėms bendruomenėms galima pritaikyti ikimodernios nacijos terminą. Šios keturios bendruomenės skyrėsi dydžiu, išpažįstama religija, ekonominio aktyvumo sritimis, teisine ir socialine padėtimi bei kultūriniu identitetu. Konferencijos dalyviai diskutavo, ar to pakanka, kad jas XVI a. būtų galima vadinti terminu *natio*, gal veikiausiai tai buvo tiesiog religinės–teisinės bendruomenės? Tačiau svarbiausia, kad šių pokalbių metu į Lvovo gyventojus buvo pažvelgta iš įvairių perspektyvų, tai leido geriau pažinti šį dabartinės Ukrainos istorinį miestą. Sekcijos darbą užbaigė provokuojantis Peterburgo valstybinio universiteto istoriko Aleksandro Filuškino pranešimas „Istoriografinės viduramžių ir naujųjų laikų Rytų Europos religinės istorijos interpretacijos: praeities rekonstrukcija ar dabarties diskursas?“, kuriame jis pasakojo apie vis atsinaujinančius slavų mitus, pristatė Rusijos istorikų požiūrį į Abiejų Tautų Respublikos politinį gyvenimą bei atkreipė dėmesį į istorinių interpretacijų panaudojimą šiuolaikiniame valstybių politiniame gyvenime, pvz., kėlė klausimą, kaip vertinti, kad Kijevo Rusios kunigaikščiui Vladimirui šiais laikais paminklai statomi tiek Ukrainoje, tiek Rusijoje.

¹ T. Janusz, *Państwo bez stosów. Szkice z dziejów tolerancji w Polsce w XVI i XVII w.*, Warszawa, 1967.

Pirmosios dienos darbą baigė Berklio universiteto profesorius Davido Fricko vieša paskaita „Vardai ir veidai: ankstyvųjų naujųjų laikų Lenkijos–Lietuvos valstybės daugiareliginių miestų komparatyvistinių studijų link“. Profesorius pasakojo, kaip buvo rašoma jo studija apie XVII a. Vilnių², kėlė klausimą, ar Vilnius yra vienintelis toks „keistas“ miestas, pats atsakydamas, kad Europoje daug tokių vietovių, bei kvietė juos tyrinėti. D. Fricko duomenimis, Lenkijos teritorijoje patogiausias analogiškiems tyrimams būtų Liublinas: optimalaus dydžio miestas, kurio šaltiniai išlikę. Pranešėjas taip pat atkreipė dėmesį, kad dažnai painiojami tolerancijos ir toleravimo terminai: pvz., XVII a. Vilniuje veikia galima kalbėti apie kito toleravimą pagal nustatytas sugyvenimo taisykles.

Antrąją konferencijos dieną „Metodų“ sekcijoje pranešimą „Interseksionalumas: naudinga kategorija įvairovės istorinei analizei Lenkijos–Lietuvos valstybėje“ skaitė Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto mokslininkas Tomaszas Wiśliczas. Profesorius pristatė naują kategoriją ir naują tyrimų metodą, teigdamas, kad šiais laikais nebepakanka tirti tris pagrindines kategorijas, tokias kaip socialinė padėtis, rasė ir lytis, reikia įtraukti kur kas daugiau komponentų (pvz., tautybė, išsilavinimas, kalba, kultūra, amžius, etc.), pagal kurias žmonės gali būti diskriminuojami ir buvo diskriminuojami istorijos eigoje. Prelegento požiūriu, interseksionalumas kaip tyrimo metodas, leidžiantis panaudoti komponentų įvairovę, gali padėti geriau suprasti ankstyvųjų naujųjų laikų žmonių kasdienį gyvenimą, elgesio modelius. Pranešimas atskleidė, kad T. Wiśliczas labai vertina atvejo studijas, padedančias atlikti interseksionalumu grindžiamus tyrimus. Balstogės universiteto mokslininkai Piotras Guzowski ir Radosławas Poniatas ypač įdomiame pranešime „Abiejų Tautų Respublika kaip tyrimų laboratorija analizuojant religijos sąsajas su ekonominiu ir demografiniu vystymusi“ pristatė neseniai pradėtus istorinės demografijos tyrimus. Jie nori patikrinti plačiai žinomą Maxo Weberio tezę, kad protestantizmas daro įtaką šalių ekonominiam augimui. Preliminarūs tyrimai rodo, kad tuose pačiuose Lenkijos kaimuose greta gyvenantys katalikai, protestantai ir stačiatikiai yra tokio paties ekonominio pajėgumo: nėra taip, kad to paties kaimo protestantai gyventų geriau negu kitų religijų atstovai. Mokslininkai siūlo preliminarų išvadą, kad ne religija, bet vietos sąlygos, tokios kaip valstybės politinė, ekonominė padėtis, vietovės specifika ir pan. turi daugiausia lemiamos reikšmės. Varšuvos universiteto doktorantė Marta Kuc pranešime „Kultūrinio perdavimo teorijos taikymas tiriant etnines-religines mažumas ankstyvųjų naujųjų laikų Abiejų Tautų Respublikoje“ pristatė vadinamojo kultūrinio perdavimo, arba transfero, teorijos taikymą Varšuvos miesto atveju.

Trečioji konferencijos sekcija vadinosi „Konceptai“. Lenkijos mokslų akademijos Archeologijos ir etnologijos instituto mokslininkas Andrzejus Janeczka pristatė

² D. Frick, *Kith, Kin and Neighbors. Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca, London, 2013.

Raudonosios Rusios bajorijos tyrimus pranešime „*Nobiles alias boyari*. Vėlyvųjų viduramžių Raudonosios Rusios bajorija kaip viršetninė ir viršreliginė grupė“. Haifos universiteto atstovė Anat V a t u r i pranešime „Religinis pliuralizmas ir žydai protestantams siekiant tolerancijos poreformacinėje Lenkijoje“ pristatė protestantų požiūrį į žydus ir religinį pliuralizmą, priešpriešindama jų poziciją Katalikų bažnyčios požiūriui. Lenkijos jėzuitai siekė religijos ir bažnyčios vienybės, o protestantų požiūriu, tai buvo tironijos išraiška, protestantai gynė religinį pliuralizmą bei išlaikė palankų požiūrį į žydus kaip jiems „nepavojingą“ visuomenės grupę. Rusijos mokslų akademijos Slavistikos instituto absolventas Andrejus Š p i r t a s perskaitė pranešimą „Religinių ribų peržengimas Lenkijos–Lietuvos valstybės miestuose XVII a.: tarp visuomeninės ir literatūrinės tikrovės“, kuriame pasakojo apie literatūrinuose šaltiniuose pateikiamą prastą stačiatikių bažnyčios padėtį, ją lygino su realia cerkvių būkle Pinsko ir Lietuvos Brastos vietovėse.

Ketvirtojoje sekcijoje „Įvairovė“ perskaityti tik du pranešimai, nes savo pranešimo negalėjo perskaityti JAV Boiso universiteto mokslininkė Lynn Lubamersky. Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto tyrėjas Andrzejus B u c z y ł o pasakojo apie Romos katalikų bažnyčios patronuojamas unitų cerkves Lietuvos Brastos pavietae XVIII a. ir pateikė 20 tokių atvejų pavyzdžių. Istorikas pateikė duomenų, kad Katalikų bažnyčios atstovai, atlikę fundacijas, pastatę cerkves ir suteikę aprūpinimą, vėliau jomis pernelyg nesirūpindavo, todėl ne visada šios cerkvės išsilaikydavo, buvo atveju, kai vietiniai gyventojai medines cerkves tiesiog „išnešiodavo po lentą“. Šioje sekcijoje pranešimą „Žydai, stačiatikiai, protestantai ir katalikai, arba apie kasdieninį gyvenimą Radvilų Slucke XVII–XVIII a.“ skaitė Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto mokslininkė, taip pat Vokiečių istorijos instituto Varšuvoje darbuotoja M. C i e ś l a. Pranešime Slucko gyventojų kasdienybė buvo perteikta per bandymus suderinti įvairių religinių bendruomenių naudotus skirtingus kalendorius. Iš tiesų buvo sudėtinga suderinti katalikų ir protestantų Grigaliaus kalendorių su stačiatikių Julijaus kalendoriumi ar žydų judėjiškais religinėmis šventėmis. Tačiau, kaip buvo pastebėta diskusijos metu, problemų dėl kalendoriaus kildavo tik nesutampančių religinių švenčių atvejais, įprastomis dienomis miesto gyvenime ši kalendorių įvairovė esminės reikšmės neturėjo.

Pati gausiausia buvo „Konfliktams“ skirta sekcija, išsitususi per dvi dienas. Joje pranešimus perskaitė 6 mokslininkai. Freiburgo universiteto Vokietijoje atstovas Martinas F a b e r i s, tyrinėjantis Lenkijos bajorijos sarmatiškąją pasaulėžiūrą, perskaitė pranešimą „Katalikų bajorijos antiklerikalizmas Lenkijos–Lietuvos valstybėje“. Jame teigė, kad Lenkijos bajorija, nors buvo katalikiška, iš esmės dažnai kritikavo Katalikų bažnyčios dvasininkus, ypač dėl to, kad jie nebuvo įpareigoti mokėti mokesčius valstybei. Peržvelgęs pagrindinių Katalikų bažnyčios ideologų, tokių kaip A. F. Modrzewskis, S. Orzechowskis ir kt. darbus, M. Faberis padarė išvadą, kad Lenkija buvo politinė, o ne klerikalinė karalystė. Varšuvos universiteto Istorijos instituto doktoranto Dawido M a -

chajaus pranešimo tema buvo „Katalikai ir evangelikai dviejose Lenkijos–Lietuvos valstybės sostinėse – Krokuvoje ir Vilniuje: kaimynai ar varžovai?“. Jis atkreipė dėmesį į katalikų organizuotus išpuolius prieš evangelikų bažnyčias ir bendruomenes, lygino jų priežastis Vilniuje ir Krokuvoje. Šis pranešimas sukėlė diskusiją, ar tikrai universitetų studentai buvo pagrindiniai išpuolių organizatoriai, kas buvo jų įkvėpėjai, kiek šiuos išpuolius nulėmė jaunas studentų amžius. Dėl šaltinių trūkumo vis dar sunku atsakyti, kiek kiti miestiečiai įsijungdavo į šias provokacijas.

Krokovos Jogailaičių universiteto atstovas Przemysławas Zarubinas kalbėjo apie konfliktus tarp žydų bendruomenių Didžiojoje Lenkijoje XVII–XVIII a. Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto mokslininkas Łukaszas Trusciniński pristatė pranešimą provokuojančia tema: „Jūs, vokiečiai, neilgai čia užsibūsitate“: Didžiosios Lenkijos Grodzisko gyventojų lenkų ir vokiečių tarpusavio santykiai Saksų laikotarpiu“. Taip į konferenciją buvo „įvestos“ dar dvi konfliktuojančios grupės – vokiečiai ir lenkai, kalbėta apie besiformavusius stereotipus, kurie apsunkindavo kasdieninį gyvenimą. Kijevo T. Ševčenkos universiteto profesorius Aleksanderis Osipianas pristatė dar vieną etnokonfesinę grupę – armėnus, gyvenusius Abiejų Tautų Respublikoje. Pranešime, pavadintame „Antiarmėniškų ir antižydiškų pamfletų pagrindinės tematikos lyginamuoju požiūriu 1600–1625 m.“, jis lygino bajorijos požiūrį į žydus ir armėnus, teigdamas, kad kai kuriais atvejais armėnai traktuoti blogiau nei žydai, nes „apsimetė“ krikščionimis, jų draugystė buvo įtartina. Krokovos Jogailaičių universiteto Judaikos instituto atstovas Adamas Kaźmierczykas pranešime gvildeno sudėtingus žydų konvertitų santykius su buvusiais bendratikiais judėjais Abiejų Tautų Respublikoje, teigdamas, kad, iš vienos pusės, konvertitus norėta panaudoti kaip misionierius katalikybės skleidimui tarp žydų, iš kitos pusės, pernelyg glaudus atsivertėlių bendravimas su judėjais galėjo išprovokuoti apostazę, grįžimą į judaizmą.

Paskutinė konferencijos sekcija buvo skirta „Identitetams“. Joje pranešimus turėjo skaityti 6 mokslininkai, tačiau atvyko tik 4, nedalyvavo Dzianisas Liseičykavas iš Minsko ir Bernadetta Manyś iš Poznanės. Baltstogės universiteto atstovė Marzena Liedke perskaitė didelio susidomėjimo sulaukusį pranešimą „Religinė įvairovė ir magnatų požiūris į prokreaciją XVI–XVII a. pirmojoje pusėje“. Diskutuota, ar tikrai katalikų ir kalvinistų šeimose užaugdavo tiek pat vaikų, kaip religija galėjo paveikti demografiją. M. Liedke tyrimai neparodė esminių skirtumų tarp šių religinių bendruomenių prokreacijos požiūriu. Vaidos Kamuntavičienės, atstovavusios Vytauto Didžiojo universitetui, pranešimas vadinosi „*Corpus Christi* procesija Kėdainiuose XVII a. pirmojoje pusėje: santykiai tarp katalikų ir protestantų“. Kalbėta apie protestantų Radvilų valdomame mieste katalikų galimybes surengti Dievo Kūno procesiją, apie bandymus apeiti 1627 m. sutartimi tarp katalikų ir evangelikų nustatytus sugyvenimo Kėdainiuose principus. Acheno universiteto mokslininkas Thomasas Richteris pranešime „Religinė

įvairovė kasdieniniame gyvenime: katalikai, protestantai ir žydai Valso ir Acheno vietovėse XVII–XVIII a.“ kalbėjo apie katalikų ir žydų gyvenimo ypatumus protestantiškuose Valso ir Acheno miestuose. Konferenciją baigė Torunės M. Koperniko universiteto tyrėja Wioletta Zielenka-Mikołajczyk, kurios pranešimo tema buvo „Peremislio stačiatikių eparchijos veikla stiprinant stačiatikių cerkvę Lenkijos–Lietuvos valstybėje XVI a. pabaigoje – XVII a.“ Mokslininkė atkreipė dėmesį į blogą ekonominę stačiatikių bažnyčios padėtį, turtingų rėmėjų stoką ir dėl to kilusias problemas.

Ši konferencija buvo gera galimybė susitikti tyrėjams, besidomintiems religine ir etnine įvairove ankstyvųjų naujųjų laikų Europoje, diskutuoti rūpimais klausimais, patikrinti savo tyrimų teorijas, gauti vertingų patarimų, minčių naujiems tyrimams. Mokslinis bendravimas ir užsimezgę asmeniniai kontaktai ateityje gali išaugti į ne vieną bendrą tarptautinį projektą.

Vaida Kamuntavičienė
(Vytauto Didžiojo universitetas)